

Agnieszka Hahuła

Spartakiada – zawody sportowe w Czechosłowacji w dobie dominacji Związku Sowieckiego

Historia Slavorum Occidentis 1(4), 179-185

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

AGNIESZKA HAHUŁA

**SPARTAKIADA – ZAWODY SPORTOWE
W CZECHOSŁOWACJI W DOBIE DOMINACJI
ZWIĄZKU SOWIECKIEGO**

Spartakiada jest dla niektórych ludzi terminem mało znanym, dla innych z kolei jest synonimem wielkiego wydarzenia. Spartakiada to sportowa akcja na masową skalę, zsynchronizowane wspólne ćwiczenie, w którym brał udział prawie każdy mieszkaniec ówczesnej Czechosłowacji. Uczestnictwo w tym wydarzeniu niekoniecznie wiązało się z publicznym wystąpieniem – istotną rolę odgrywali także widzowie, którzy zainteresowani spartakiadą, przyczynili się do stworzenia wyjątkowej aury. Spartakiady nie były tylko godnym uwagi widowiskiem. Komunistyczny reżim, który organizował je co 5 lat, począwszy od roku 1955 do 1985, z wyłączeniem roku 1970, dokładał starań, aby były obfite w silny podtekst ideologiczny. Nieprzypadkowo to wyjątkowe i niespotykane wydarzenie zostało włączone do programu obchodów rocznicy wyzwolenia Czechosłowacji przez Armię Czerwoną. Masowe wystąpienia ćwiczących miały w historii czechosłowackiej gimnastyki ukształtowaną pozycję, ich początki sięgają nawet do czasów monarchii Austro-Węgierskiej.

Tradycja nowożytnych spartakiad wiąże się z tradycją zlotów grup Sokoła czy Orła, jednak ideologia komunistyczna niechętnie uznawała to powinowactwo.

Pojawienie się słowa „spartakiada” datuje się na rok 1921, kiedy to doszło do rozłamu wewnętrznego w Gimnastycznych Związkach Robotni-

czych. Ich lewicująca frakcja – Gimnastyczna Federacja Związków Robotniczych (FDTJ – Federace dělnických tělocvičných jednot¹), zorganizowała w Pradze na Maninach pierwszą robotniczą olimpiadę, nazwaną spartakiadą. Pierwotnie miały to być dni gimnastyczne, ale taka nazwa była zbyt zwyczajna. Jiří František Chaloupecký, założyciel Gimnastycznej Federacji Związków Robotniczych, chciał, aby nowa nazwa była rewolucyjna i zrozumiała poza granicami kraju. Poza tym uważał, że ani w średniowiecznych, ani w nowożytnych dziejach ruchu robotniczego nie spotykamy postaci, której imię łączyłoby w sobie idee proletariatu, rewolucji społecznej i sprawności fizycznej. Dopiero w starożytności odnajdujemy imię Spartakusa, gladiatora, zapaśnika, niewolnika i pierwszego przywódcę rewolucji proletariatu. Właśnie jego imieniem miały odtąd nazywać się akcje, w których programie były masowe ćwiczenia gimnastyczne².

Znaczenie tej pierwszej spartakiady było bardzo małe, jednak w Czechosłowacji doby Związku Sowieckiego często podkreślano jego wagę. W latach 50. z chęcią nawiązywano do tej historycznej spartakiady. Efektem tego jest przejście nazwy i domniemana kontynuacja tradycji robotniczych gimnastycznych występów³.

W roku 1948, kiedy do władzy w Czechosłowacji doszła partia komunistyczna, została podjęta decyzja o rozwiązaniu sportowej organizacji Sokół⁴. Powodem tej decyzji był XI zlot członków Sokoła, który przerodził się w manifestację przeciwko komunistom⁵. Nowy reżim obawiał się siły tej organizacji oraz tego, że kolejne zloty (spotkania) mogą przerodzić się w polityczne demonstracje. Na kilka lat masowe ćwiczenia gimnastyczne zostały zniesione⁶. W zasadzie do dziś nie wiadomo, kto wpadł na pomysł odrodzenia tej sportowej idei, która pojawiła się prawdopodobnie kilka miesięcy po śmierci Stalina. Oficjalnie ta zasługa jest przypisana prezydentowi Antoniemu

¹ V. Mucha, *Dějiny dělnické tělovýchovy v Československu*, Praha 1975, s. 91.

² F. Morkes, *Jak vzniklo slovo „spartakiáda”*, online: http://www.rozhlas.cz/leonardo/historie/_zprava/209629 (dostęp: 12.02.2013).

³ Tamże.

⁴ O Sokole i jego działalności zob. J. Novotný, *Sokol v životě národa*, Praha 1990; Z. Kozáková, *Sokolské slety*, Praha 1994; *Sokol v české společnosti 1862-1938*, Praha 1996; *Sokol, jeho vznik, vývoj a význam. Mezinárodní konference, Praha, září 1997*, Praha 1998.

⁵ Szerzej o postawie Sokola: J. B. Uhlíř, *Sokol proti totalitě*, Praha 2001.

⁶ P. Zídek, *Soudružky a soudruzi, tužme se*, online: <http://www.czsk.net/svet/clanky/publicistika/spartakada.html> (dostęp: 13.02.2013).

Zapotockiemu, który stał się patronem pierwszej spartakiady⁷. Komuniści doszli do wniosku, że zorganizowanie sportowego gimnastycznego wydarzenia to doskonałe narzędzie propagandy, a także wystąpienie przeciwko starej i wciąż żywej tradycji widowisk organizowanych przez Sokoła. W 1955 roku Komunistyczna Partia Czechosłowacji zdecydowała, że spartakiada będzie świętem ludu pracującego, co znaczyło ni mniej, ni więcej, że każdy obywatel Czechosłowacji powinien być tym świętem zainteresowany. Partia komunistyczna dążyła do tego, by pierwsza spartakiada zapoczątkowała nową tradycję zbiorowych wystąpień⁸. Chodziło też o to, aby stworzyć pozytywny wizerunek działania władzy w Czechosłowacji. Aby te zamiary zostały zrealizowane, partia przeznaczyła ogromne środki finansowe na propagandę⁹. Pojawiały się broszury, plakaty i hasła na pierwszych stronach gazet, zachęcające do wzięcia udziału w spartakiadzie. Od tej chwili miał nastać nowy system socjalistycznego wychowania fizycznego, które stało się częścią centralistycznego planowania. W ten oto sposób do sportu przedostał się silny podtekst ideologiczny – nie miało to być już tylko ćwiczenie dla zabawy, radości, lecz część budowania socjalistycznego państwa¹⁰.

Pierwsza nowożytna spartakiada została zorganizowana latem 1955 roku, czyli na 10-lecie zakończenia działań wojennych i wyzwolenia Czechosłowacji przez Armię Czerwoną – podtekst ideologiczny był bardzo wyraźny¹¹. Nadzrędnym celem tej spartakiady było zapoczątkowanie nowej tradycji i tym samym przygaszenie wyjątkowości sokolskich zlotów. Partia komunistyczna mocno zaangażowała się w przygotowania, aby finał na stadionie strahowskim przebiegł bez błędów. Właśnie ta spartakiada stała się wzorem dla późniejszych, a każda następna miała na celu przyćmić swą poprzedniczkę¹².

Przygotowania do spartakiady nie polegały tylko na doskonaleniu układów ćwiczeń gimnastycznych. Wiązały się także z wielkimi zmianami w Pradze. Miasto musiało przygotować się na przyjazd kilku milionów osób, co

⁷ V. Mucha, *První celostátní spartakiáda 1955 – věci všeho pracujícího lidu Československa*, Praha 1955, s. 3.

⁸ V. Mucha, *Dějiny*, s. 165.

⁹ V. Mucha, *První*, s. 248.

¹⁰ Tamże, s. 3.

¹¹ J. Pešek, V. Přibáň, *Cesta k vítězství: Kytice vzpomínek na vystoupení Sokola o I. celostátní spartakiádě 1955 v Praze*, Praha 1956.

¹² J. Šterc, *Československé spartakiády, nejmasovější projev naší tělesné výchovy*, Praha 1975, s. 51.

rodziło konieczność zorganizowania przybyszom czasu wolnego czy przygotowania miejsc noclegowych, najczęściej w szkołach. Spowodowało to nawet, że wakacje w Pradze rozpoczynały się dwa tygodnie wcześniej. W czasie trwania spartakiady w praskich sklepach pojawiały się niedostępne na co dzień produkty, na przykład banany, mandarynki, bakłażany czy mięso.

Pierwsza nowożytna spartakiada trwała 9 dni, wystąpiło na niej 552 tysiące ćwiczących, a liczba widzów sięgnęła 1 800 000. Każdy układ choreograficzny trwał od 10 do 20 minut, w zależności od kategorii wiekowej ćwiczących. Bardzo silny był podtekst ideologiczny zestawów ćwiczeń na pierwszej spartakiadzie, zwłaszcza tych wykonywanych przez dzieci, prezentujących miłość do Związku Radzieckiego – wyzwoliciela, dzięki któremu jest możliwe pracowite, kulturalne i radosne życie w nowym, lepszym kraju¹³.

Wraz z upływem czasu spartakiady traciły swój pierwotny, bardzo silny podtekst ideologiczny. Pierwsze trzy spartakiady, do roku 1965, opierały się przede wszystkim na liczbie uczestników, później sukcesywnie redukowano liczbę ćwiczących na rzecz jakości oraz poziomu trudności wykonywanych ćwiczeń. Cały system spartakiad dzielił się na mniejsze części – szkolną, okręgową, wojewódzką i państwową. Każdy zestaw ćwiczeń, każda choreografia przechodziła długą drogę, nim dostała się na stadion. Na początku przygotowań trzeba było wymyślić układy dla ćwiczących i dobrać do nich odpowiednią muzykę. Obie te fazy musiały być oczywiście zatwierdzone przez partię.

Zainteresowanie ćwiczących było ogromne. Dla niektórych uczestnictwo w gimnastyce było obowiązkowe, m.in. dla uczniów, którym za brak udziału grożono obniżeniem ocen¹⁴. Do finału na stadionie przechodzili tylko najlepsi. Dzieci zestawy ćwiczeń realizowały w trakcie godzin wychowania fizycznego. Przy organizacji pierwszej spartakiady nie obyło się bez błędów, m.in. zarzucano niedostateczne przygotowanie zestawów ćwiczeń, brak odpowiedniej liczby strojów czy też niedostateczne przygotowanie stadionu. Te wszystkie niedociągnięcia oczywiście nie wyszły na jaw w latach 50 ale kolejne spartakiady miały się z nimi uporać. Zważywszy na skalę i rozmach tej sportowej imprezy, trzeba przyznać, że były to minimalne uchybienia¹⁵.

¹³ F. Morkes, *Podíl školství na československých spartakiádách*, Praha 1985, s. 16.

¹⁴ Tamże, s. 15.

¹⁵ P. Zídek, *Soudružky a soudruzi, tužme se*, <http://www.czsk.net/svet/clanky/publicistika/spartakada.html> (dostęp: 13.02.2013).

Dwie następne spartakiady, odbywające się w roku 1960 i 1965, miały wspólną ideę – budowanie socjalizmu. Przygotowania do drugiej spartakiady, która miała uświetnić 15-lecie wyzwolenia Czechosłowacji, poprzedziło kilka zmian. Między innymi zredukowano liczbę wystąpień – z 28 do 19, na rzecz podwyższenia jakości i trudności wykonywanych ćwiczeń. Hasło przewodnie tej spartakiady to: „Za rozwój sportu! Za rozwój socjalizmu! Za pokój i przyjaźń między narodami!”¹⁶. Przez 10 dni na strahowskim stadionie ćwiczyło w sumie 750 tysięcy osób, a liczba widzów sięgnęła nieco ponad 2 miliony¹⁷.

Na podstawie dwóch zorganizowanych już spartakiad tworzone plany na trzecią, która odbyła się w 1965 roku. Jej hasło przewodnie brzmiało: „W imieniu zdrowia, siły, piękności, za szczęśliwe życie w pokoju, za zwycięstwo komunizmu!”. Na trzeciej spartakiadzie znów zredukowano liczbę występów – tym razem do 12. Co warte podkreślenia, pierwszy raz w historii częścią finału spartakiady stała się spartakiada niesłyszących, niewidomych i niepełnosprawnych sportowców¹⁸.

Kolejną spartakiadę zaplanowano na rok 1970, jednakże wydarzenia z sierpnia 1968 roku sprawiły, że nie doszło do jej zorganizowania. Partia komunistyczna obawiała się, że mogłoby dojść do masowej demonstracji przeciwko reżimowi. Dlatego też zdecydowano, że bezpieczniej będzie nie organizować tego wydarzenia. Po roku 1968 odbyły się już tylko trzy spartakiady, w roku 1975, 1980 i 1985. Po dziesięcioletniej przerwie od zrealizowania trzeciej spartakiady partia komunistyczna zdecydowała się na zorganizowanie kolejnej. Minęło siedem lat od praskiej wiosny, od okupacji braterskich wojsk Układu Warszawskiego, trwał okres normalizacji, ryzyko manifestacji nie było już tak wysokie. Hasło przewodnie czwartej spartakiady było krótkie i treściwe: „Za pokój, za socjalizm”¹⁹.

Również w tej spartakiadzie doszło do zmniejszenia liczby ćwiczących, wybrano tylko tych najlepszych, którzy zaprezentowali wyjątkowe układy ćwiczeń. Ograniczenie liczby występujących na Strahowie sprawiło, że pojawiło się więcej przygotowawczych spartakiad. Nowością na czwartej spartakiadzie stało się wprowadzenie zawodów sportowych. Ich celem miało być

¹⁶ J. Šterc *Československé spartakiady*, s. 52.

¹⁷ Tamże, s. 53.

¹⁸ F. Morkes, *Podíl školství*, s. 20.

¹⁹ Tamże, s. 26.

odwrócenie uwagi od wydarzeń z 1968 roku, które wciąż były obecne w świadomości większości osób²⁰. Nie była to jednak jedyna zmiana, kolejną stała się niespotykana dotąd forma ćwiczeń – rodziców z dziećmi. Ta idea nawiązywała w bezpośredni sposób do prorodzinnej polityki komunistycznego reżimu, przejawiającej się na przykład w oferowaniu młodym małżeństwom wygodnych pożyczek czy zapewnieniu mieszkania. Tymi krokami starano się ukazać, że państwo socjalistyczne jest miejscem idealnym do założenia rodziny i wychowywania dzieci.

Kolejna, piąta spartakiada przebiegała w podobnym stylu do poprzedniej. Hasło pozostało niezmiennione: „Za pokój – za socjalizm”. Spartakiady odbywające się po 1968 roku znacznie się różniły od tych z lat 50. i 60. Nie było już konieczne ukazywanie siły reżimu za pomocą liczby ćwiczących. Skupiono się zatem na jakości wykonywanych ćwiczeń. Sport powoli odzyскиwał swoją wolną od politycznej ideologii przestrzeń. Finał spartakiady latem 1980 roku przebiegł pod znakiem 15 zestawów ćwiczeń²¹.

Szósta spartakiada, zorganizowana w 1985 roku, była ostatnią z cyklu nowożytnych czechosłowackich spartakiad. Chociaż następna, planowana na 1990 rok, była już przygotowana, po upadku reżimu komunistycznego i aksamitnej rewolucji w 1989 roku nie doszło do jej zrealizowania. W 1985 roku między ćwiczącymi dominowali uczniowie²². Ze wszystkich 15 zestawów ćwiczeń 9 przygotowały dzieci i młodzież. Szósta spartakiada powiązana była z 40. rocznicą wyzwolenia Czechosłowacji, była także podsumowaniem doświadczenia zebranego przez wszystkie lata.

Można zauważyć, że czechosłowackie spartakiady przeszły dość wyraźną metamorfozę. Zestawy ćwiczeń w latach 50. i 60. były proste, dostosowane do tego, by mogła je wykonać ogromna liczba osób. Na spartakiadach w latach 70. i 80. ćwiczenia stały się zaskakujące, a ich poziom trudności z każdym rokiem wzrastał. Od lat 70. obserwujemy, że nie ilość, a jakość dochodzi do głosu. Pierwsze spartakiady ciał ćwiczących używały niczym materiału do tworzenia napisów czy symboli, związanych oczywiście z ideologią komunistyczną. Późniejsze spartakiady odeszły od tego typu działań. Cechował je wyższy poziom estetyki, narodziła się także

²⁰ B. Drdácá, *Přínos a výsledky československé spartakiády 1975 pro další rozvoj tělesné výchovy v ČSSR*, Sborník vědecké rady ÚV ČSTV, 7(1977), s. 132.

²¹ J. Chvalný, *Československá spartakiáda 1980*, Praha 1981, s. 161.

²² F. Morkes, *Podíl školství*, s. 30.

potrzeba tworzenia reprezentacyjnych geometrycznych kształtów, które miały być plastycznym świadectwem nie tylko fizycznej, ale czechosłowackiej kultury w ogóle.

Spartakiady organizowane w latach 50. i 60. znajdowały się pod silnym wpływem Związku Radzieckiego i nie jest to nic nadzwyczajnego, bowiem w tych latach wszystko ulegało sowietyzacji²³. Partia komunistyczna tworzyła atmosferę zauroczenia socjalizmem, przy jednoczesnym krytykowaniu wszystkiego, co związane z Zachodem²⁴. Spartakiady w latach 70. i 80. miały prezentować szczęśliwą rodzinę, a typową cechą zestawów ćwiczeń stało się piękno, radość. Zwracano też większą uwagę na seksualność, nie odchodzono od możliwości ukazania subtelności kobiecego ciała i siły ciała męskiego²⁵. Pomimo tego, że podział grup ćwiczących ze względu na płeć zauważamy już na poprzednich spartakiadach, dopiero w latach 70. i 80. możemy dopisać do nich brakujące znaczenia. W tym okresie pojawia się też większe zainteresowanie reżimu dziećmi jako generacją komunizmu nieobciążoną przeszłym dziedzictwem i gotową do realizowania socjalistycznych ideałów²⁶. Istotna jest też zmiana architektury samego stadionu, który na początku przyozdobiony był w stylu realizmu socjalistycznego, a później stał się prostą betonową konstrukcją bez zbędnych, często kiczowatych dekoracji.

Pomimo różnych ocen, jakie pojawiają się w kontekście tego zjawiska, spartakiady są niewątpliwie zjawiskiem unikatowym na skalę światową. I choć początkowo prezentowały metaforę komunistycznego reżimu, jego ucieleśnienie, nie można zapomnieć, że przyczyniały się także do fizycznego rozwoju wszystkich ćwiczących.

²³ P. Zídek, *Soudružky a soudruzí*, <http://www.czsk.net/svet/clanky/publicistika/spartakada.html> (dostęp: 13.02.2013).

²⁴ V. Hohler, *Základní estetické aspekty spartakiádních tělovýchovných skladeb*, Sborník vědecké rady ÚV ČSTV, nr 7, Praha 1977, s. 184.

²⁵ P. Roubal, *Krása a síla – genderový aspekt československých spartakiad*, online: <http://www.genderonline.cz/view.php?cislocianku=2006020701> (dostęp: 15.02.2013).

²⁶ V. Macura, *Šťastný věk. Symboly, emblémy a mýty 1948–1989*, Praha 1992, s. 72.